

KAYA ŞAHİN

FĂRĂ EGAL PRINTRE PRINȚI

VIATA ŞI EPOCA LUI
SOLIMAN
MAGNIFICUL

Traducere din engleză
de David-Linus Neagu

HUMANITAS

CUPRINS

Mulțumiri	7
Nota autorului	11
Nota traducătorului	13
Introducere	15
1. Povestea familiei	
OTOMANI DE DINAINTE DE SOLIMAN	25
2. Copilăria și adolescența	
CREȘTEREA UNUI PRINȚ, 1494/5–1509	62
3. Ucenicia	
ACTIVITATEA CA SANGEAC-BEY, 1509–1520	98
4. Ascensiunea	
PRIMII ANI PE TRON, 1520–1525	142
5. Creșterea	
O NOUĂ VIZIUNE IMPERIALĂ, 1525–1533	189
6. Maturitatea	
ANII DE MIJLOC, 1533–1553	247
7. Bătrânețea	
ULTIMII ANI, 1553–1566	315
Concluzii	
MOȘTENIREA	377
Note	385
Bibliografie	445
Indice	475

MULȚUMIRI

Călătoria acestei cărți a început cu un apel telefonic primit de la Bonnie Smith acum mai bine de șase ani. După ce mi-a citit prima carte, în care discutam dezvoltarea Imperiului Otoman în timpul domniei lui Soliman, Bonnie și-a dorit să scriu o biografie a sultanului. Inițial am fost rezervat în a alcătui biografia unui „mare om“ de stat și m-am întrebat dacă exista un public pentru un astfel de proiect. Încurajările ei au fost de bun augur, și astfel am început să lucrez încet la o primă versiune, care trebuia să fie o carte scurtă, cu un număr minim de note, adresată unui public alcătuit în mare parte din studenți. Am terminat-o după trei ani, lucrând în timpul pauzelor academice și al vacanțelor de vară. Însă, din cauza vicisitudinilor lumii editoriale, a venit un moment în care părea că lucrarea scurtă avea să sfârșească într-un sertar de birou sau în cotlonul hard-drive-ului unui computer.

Susan Ferber, editorul meu de la Oxford University Press, a apărut într-un moment decisiv. Ea s-a implicat în acest proiect și a venit imediat cu ideea de a dezvolta varianta scurtă a cărții într-una mult mai amplă. Mulțumită îndrumării ei și a celor două recenzii anonime detaliate pe care le-a obținut, am început să lucrez la o nouă versiune. Susan a fost atât de binevoitoare, încât a citit manuscrisul și mi-a oferit comentarii bogate la întregul text. Sugestiile ei, alături de comentariile generoase ale altui referent anonim, m-au ajutat să finalizez cartea pe care acum o aveți în mână sau pe ecranul dispozitivului electronic.

Nu aș fi putut să o scriu fără să primesc ajutor din partea altor persoane. Am fost norocos să mă pot baza pe ajutorul și sprijinul unui grup de colegi istorici și prieteni buni, ale căror erudiție și colegialitate au fost esențiale pentru a îmbunătăți textul final. Ei au citit și au comentat mai multe versiuni ale cărții, m-au ajutat să obțin materiale de cercetare greu de găsit, au discutat cu mine unele probleme generale, dar și altele mai obscure despre istoria otomană. Îi menționez aici în ordinea alfabetică a numelor de familie, deși simpla lor menționare nu este îndeajuns pentru a le mulțumi cum se cuvine: Gabor Ágoston, Nikolay Antov, Ahmet Arslantürk, Hall Bjørnstad, Günhan Börekçi, Erden Çıpa, Sinem Eryılmaz,

Emine Fetvacı, Vural Genç, Christopher Markiewicz, Kevin Meskill, Nedim Nomer, Burak Onaran, Kahraman Şakul, Murak Şiviloğlu, Ralph Walter, Zeynep Yelçe. Halil Dilek, regretatul Saltuk Dönmez, Işıl Ertüzün, Murat Arayıcı, Müge Gürsoy și Semih Sökmen mi-au pus la dispoziție cunoștințele lor de medicină, psihologie precum și cele legate de activitatea editorială. Defne Halman mi-a oferit cu amabilitate permisiunea de a folosi traducerile regretatului Talât Sait Halman la poemele lui Soliman.

Totodată, doresc să menționez în mod special doi colegi a căror muncă a fost un far de lumină pentru mulți turcologi și cercetători ai societăților islamice. Într-un moment critic al redactării, Gülru Necipoğlu mi-a oferit o serie de sugestii utile cu privire la sarcina scrierii unei biografii a lui Soliman. Feridun Emecen mi-a oferit cu generozitate o copie a propriei sale biografii a lui Soliman înainte de publicarea ei și a comentat asupra manuscrisului meu. Le sunt profund îndatorat pentru sprijinul lor.

Chiar și într-o instituție de cercetare precum Indiana University din Bloomington, predarea și sarcinile administrative ocupă cea mai mare parte din timpul unui profesor. Cercetarea și scrisul necesită aproape întotdeauna sprijin suplimentar. Am întreprins o cercetare extinsă și am început să redactez schița finală a cărții în anul universitar 2019–2020, grație unui semestru sabatic și unui grant New Frontiers of Creativity and Scholarship. Datorită postului de la Hamilton Lugar School of Global and International Studies am avut șansa de a lucra intens. Am terminat schița finală a cărții în timpul anului academic 2020–2021 ca membru al Swedish Collegium for Advanced Study din Uppsala, un adevărat refugiu pentru cercetători. Wendy Gamber, directorul de atunci al Departamentului de istorie al Indiana University, m-a susținut și m-a ghidat în procesul de navigare prin detaliile birocratice ale acestor deplasări, iar Office of the Vice Provost for Research mi-a oferit sprijin financiar suplimentar. Am început ultima parte a redactării cărții în decembrie 2021–ianuarie 2022 ca *senior fellow* al Leibniz Institute for European History (IEG) din Mainz. În timp ce îmi revizuiam textul, mi-a fost de mare ajutor o reducere a normei didactice, oferită de directorul programului de studii islamice. Apariția cărții a fost susținută prin granturi oferite de College Arts and Humanities Institute, Office of the Vice Provost for Research și programul Indiana University Presidential Arts and Humanities. Michael McGerr, care mi-a devenit mentor și prieten din momentul în care am venit la Bloomington, mi-a dat sfaturi valoroase despre modul în care să fac față provocărilor lumii academice.

Personalul mai multor instituții de cercetare, de la director la bibliotecari, arhiviști și alții, m-au ajutat să accesez colecțiile lor, să găsesc manuscrise, obținând imagini de calitate înaltă. Le sunt recunoscător tuturor, în mod special, personalului de la Arhivele Otomane de Stat, Biblioteca Süleymaniye, arhiva Muzeului și Bibliotecii Topkapı din Istanbul, Herman B. Wells Library și Lilly Library din Bloomington, Biblioteca

Națională Austriacă din Viena, Biblioteca Universității din Uppsala, Chester Beatty Library din Dublin și British Museum.

Pe măsură ce am continuat să lucrez la această carte, mi-a fost clar în fiecare moment că nu aș fi putut să o scriu fără munca unor generații de colegi care au pus umărul la dezvoltarea studiilor otomane, de la o preocupare determinată de clișee orientaliste și eurocentriste la un domeniu multilingvistic și multidisciplinar. Ca student al Universității din Chicago am fost norocos să studiez cu una din aceste figuri, și anume cu profesorul Cornell H. Fleischer, a cărui cunoaștere înaltă despre epoca lui Soliman a fost o sursă de inspirație și învățătură pentru mai bine de două decenii.

Orice lucrare de istorie este îndatorată cronicarilor și istoricilor din trecut. Însă nu admitem îndeajuns că marile imperii despre care scriem s-au făurit prin munca a milioane de țărani, meșteșugari, prăvăliași, negustori și sclavi, fără de care figuri ca Soliman nu ar fi putut exista.

La final îi mulțumesc Ritei Koryan. Chiar din momentul în care am primit telefonul din partea lui Bonnie, Rita a acceptat cu entuziasm ideea de a scrie această biografie, chiar dacă a trebuit să ne sacrificăm aproape tot timpul liber. Începând cu prima pagină, ea a citit și a comentat asupra tuturor capitolelor, a călătorit cu mine la Uppsala și Mainz în mijlocul unei pandemii, suferind stările proaste de dispoziție și momentele de disperare care au acompaniat redactarea cărții. Ea este cel mai de încredere tovarăș de călătorie, cel mai meticulos redactor și cel mai bun partener, care mă susține și pe care nu aș fi sperat vreodată să-l întâlnesc. Nu mă pot revanșa față de ea – lucru pe care îl știe deja –, dar nu o deranjează.

NOTA AUTORULUI

În timpul lui Soliman, otomanii scriau cu alfabet arab și foloseau calendarul hegirei, care se bazează pe anul lunar, ale cărui începuturi corespund datei de 16 iulie 622 d.Cr. O carte de istorie otomană scrisă în limba engleză trebuie să conțină mai multe adaptări, după cum voi explica mai jos.

Pe parcursul cărții, datele hegirei din sursele otomane sunt redată în echivalentul lor contemporan. Oriunde apar și date după calendarul hegirei, ca în cazul nașterii lui Soliman, acestea sunt necesare pentru claritatea informației.

Pentru nume proprii, toponime sau alte cuvinte în turco-osmană am folosit ortografia turcă modernă cu caractere latine, apărută după 1928. M-am abținut să folosesc caractere speciale, precum *â* sau *î*, cu excepția situației în care sunt necesare pentru a distinge între două cuvinte care altfel par a fi omonime. Pentru pasajele coranice, numele proprii și toponime, atât din limbile arabă, cât și din persană, am folosit o transliterație simplificată cu caractere latine, fără diacritice.

Pentru multe cuvinte otomane este greu de găsit echivalentul în engleză. Pentru a sublinia caracterul specific al acestora, anumiți termeni sunt utilizați ca atare, precum *tumar* sau *sipahi*. Sunt scriși cu caractere italice pentru a-i diferenția de celelalte cuvinte. Înțelesul lor este explicat atunci când apar pentru prima oară în text. Alte cuvinte osmane sau arabe care au o formă englezească, precum *derviș*, *șaria*, *Coran* sau *vizir*, sunt folosite în această formă.

Toponimele urmează aceleași reguli. În cazul orașelor și localităților aflate astăzi în interiorul granițelor Republicii Turcia, folosesc ortografia turcă modernă. Toponime din Orientul Mijlociu și Europa, precum *Alep*, *Belgrad*, *Sofia* sau *Bagdad*, sunt folosite în forma lor din limba engleză. Când este necesară distincția dintre un toponim otoman și, de exemplu, un nume unguresc, pentru aceeași locație, sunt amintite ambele atunci când acel loc este menționat pentru prima dată.

Cititorii atenți vor descoperi că în notele de subsol și în bibliografie există mici diferențe de scriere pentru anumiți autori sau lucrări, ca urmare a faptului că preiau ortografia originală a editorilor și redactorilor.

Pentru lucrări publicate și manuscrise redactate cu caractere arabe folosesc în note o transliterație latină simplificată. În bibliografie ofer o transliterație completă cu diacritice pentru numele autorului și titlul lucrării.

Prefer denumirea de Constantinopol în locul celei de Istanbul din simplul motiv că otomanii din comunități lingvistice și grupuri sociale diferite au folosit mai multe nume pentru a se referi la acest oraș. „Orașul lui Constantin“, *Kostantiniyye*, era una dintre denumirile folosite în limbajul cotidiene, precum și în cel oficial. Constantinopol este cuvântul care corespunde uzului multilingvistic, multicultural și istoric.

În discuțiile despre finanțe, plăți și câștiguri, folosesc moneda *akçe** din sursele otomane ca valoare monetară. În timpul lui Soliman, 1 *akçe* valora aproximativ 0,7 grame de argint.

* În rom. *aspru*. Toate notele cu asterisc aparțin traducătorului.

NOTA TRADUCĂTORULUI

Am ales ca pe parcursul volumului termenii otomani să fie redați atât în forma lor consacrată din limba română, acolo unde există echivalent (de exemplu, „ienicer“, „pașa“, „spahiu“, „timar“ etc.), cât și în transliterație după normele literaturii de specialitate (de exemplu, *kanun*, *muqata'ah* etc.); în acest caz, termenii se redau cu caractere italice. Mai mult, urmând și opțiunea autorului enunțată mai sus în ceea ce privește transliterațiile din turco-osmană, am ales să nu semnalez vocalele lungi (*â*, *î*, *ê*) pentru termenii de specialitate; ele apar numai acolo unde autorul cărții a decis să le marcheze în textul original din limba engleză. Pentru redarea termenilor de specialitate și transliterații, am consultat: Mustafa Ali Mehmet (ed.), *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase*, vol. 3: *Sfârșitul sec. XVI–începutul sec. XIX*, Editura Academiei RSR, București, 1980; și Viorel Panaite, *Război, pace și comerț în islam. Țările române și dreptul otoman al popoarelor*, ed. a II-a revăzută și adăugită, Polirom, Iași, 2013 [pentru ediția în limba engleză, vezi *Idem*, *Ottoman Law of War and Peace. The Ottoman Empire and Its Tribute-Payers from the North of the Danube*, ed. a II-a revizuită, Brill, Leiden–Boston MA, 2019].

INTRODUCERE

Începând cu anii 1540, toate lucrurile care-l înconjurau pe Soliman îi aduceau aminte că îmbătrânea. Barba și părul începuseră să-i albească. Suferea de gută, ale cărei dureri îl afectau din ce în ce mai mult, în ciuda tratamentelor pe care i le administrau medicii săi. Circulau tot mai multe zvonuri despre posibilitatea de a fi înlocuit cu unul dintre fiii săi. Se simțea foarte singur. Hayreddin, tutorele și tovarășul lui din adolescență, murise. Fiul lui favorit, Mehmet, murise și el în urma unei boli contagioase la numai 21 de ani.

Lucrurile nu mergeau bine nici în viața politică. La începutul domniei visase să își subjuge toți adversarii și să guverneze cu dreptate asupra Răsăritului și Apusului. După multe campanii lungi și costisitoare, ajunsese în impas pe ambele fronturi, după ce rivalii săi, habsburgii și safavizii, care se retrăseseră inițial, s-au regrupat. În ceea ce-i privește pe aliații săi, cum ar fi maghiarii antihabsburgici și francezii, îi considera slabi, nehotărâți, de neîncredere.

Soliman era acum un om plin de mânie. În timpul audiențelor îi apostrofa pe față pe emisarii străini, renunțând la comportamentul său obișnuit, de regulă sobru. Consulta tot mai adesea un ghicitor* pentru a afla dacă sănătatea i se va îmbunătăți, dacă va rămâne pe tron și dacă își va conduce armatele către victorie. Viața sa a devenit și mai complicată în anii 1550.

* Practicant al geomantiei, adică al unei pseudoarte care pretindea că putea ghici viitorul prin analiza unor elemente naturale (solul, rocile, nisipul etc.).

A ordonat executarea unui fiu pe care îl bănuia de revoltă. Câțiva ani mai târziu, un alt fiu s-a răsculat, a fost înfrânt, după care a fugit în Iran, unde a fost executat la ordinul său. În tot acest timp, sănătatea lui Soliman s-a înrăutățit. Apoi, preaiubita sa soție, Hürrem, a murit. Imperiul ale cărui granițe le lărgise și aparatul birocratic la a cărui construcție contribuise sufereau din pricina supraextinderii. Problemele sociale și economice persistau, și nu mai puteau fi considerate doar simple accidente sau întâmplări nefericite.

Acesta este contextul moștenirii pe care a lăsat-o Soliman. A ordonat construirea unui mare centru caritabil în jurul unei moschei din Constantinopol. A împânzit întregul imperiu cu semne ale milosteniei și bogăției sale, de la poduri la popasuri pentru pelerini, de la apeducte la ziduri pentru orașe, de la lăcașuri de rugăciune mari și mici la cantine. Cititor și autor de poezie de-a lungul vieții, și-a strâns toate creațiile laolaltă pentru a-și lăsa în urmă vocea literară, probabil cea mai intimă parte a moștenirii sale. De asemenea, a hotărât să-i fie scrisă istoria domniei din propria-i perspectivă. Rezultatul a fost o istorie versificată în persană, bogat ilustrată, numită *Sulaymannama* (*Cartea lui Soliman*), care descrie trei decenii și jumătate de domnie, de la urcarea pe tron, în 1520, până la mijlocul anilor 1550.¹ Lucrarea a fost compusă de un istoric de curte, scrisă de un scrib și decorată de artiști.

Sulaymannama rămâne cea mai amplă mărturie politică și culturală a unui sultan otoman redactată sub supravegherea sa, cu toate că nu acoperă evenimentele din ultimul deceniu de domnie. În *Sulaymannama*, perioada cuprinsă între 1520 și 1555 devine o epocă de excepție în istoria otomană, sau chiar în istoria omenirii. De-a lungul paginilor ei, Soliman primește supunerea suveranilor străini, pornește la război, merge la vânătoare, cucerește orașe și provincii, este înveselit de slujitori și cântăreți. Adversarii săi conspiră împotriva sa fără nici un succes, în cele din urmă croindu-și singuri drum spre pierzanie. De la o ilustrație la alta, sultanul abia dacă îmbătrânește, iar gloria sa nu pălește niciodată. Aceasta este imaginea pe care și-a dorit să o lase posterității.

Soliman reprezentat în stil european, cca 1530. Tablou de origine venețiană, atribuit lui Tițian. Cu permisiunea Kunsthistorisches Museum, Wien.

Pentru istoricii care studiază viața și domnia lui Soliman, vasta lui moștenire reprezintă o ocazie unică. Foarte puțini conducători din perioada premodernă au lăsat în urmă un corpus literar atât de sofisticat pentru a se asigura că vor fi evocați în posteritate într-un fel anume. În același timp, această moștenire reprezintă o provocare. Cum depășim caracterul ei pătinitor, ignoranța voită față de anumite persoane sau evenimente ori față de rescrierea istoriei?

Din fericire, există un răspuns. Agenda imperială ambițioasă a lui Soliman i-a inspirat pe mulți, atât din interiorul granițelor

otomane, cât și din afara lor, să scrie și să-i comenteze acțiunile într-o multitudine de limbi, de la turco-osmană, arabă și persană la italiană, franceză, germană și așa mai departe. Ne-au parvenit astfel lucrări cu caracter istoric divers, de la scrieri de campanie la cronicile regale, dinastice și universale. Avem documente din corespondența purtată între conducători, rapoarte diplomatice, poeme, tratate propagandistice, buletine informative, xilogravuri, foi volante și tratate religioase, care transmit informații despre activitatea lui Soliman sau îi răspândesc imaginea din Europa Occidentală până în centrul și sud-estul Asiei. Avem documente redactate de birocrăția otomană, de la registre de cheltuieli și consemnări ale dezbaterilor consiliului imperial la studii de cadastru și coduri de legi. Corespondența dintre Soliman și alți membri ai familiei sale, precum și numărul mare de poeme pe care le-a scris ne prezintă crâmpoșe din viața sa personală. Astfel, există o bază documentară suficientă, cantitativă și variată, care să ne permită să creionăm o istorie mult mai amplă decât cea pe care Soliman a lăsat-o în urmă sau pe care au putut-o scrie alți biografi.²

De ce avem nevoie de încă o biografie a lui Soliman? Întrebarea are un răspuns lung, care sperăm că este cât se poate de detaliat și de convingător. O nouă analiză a vieții lui Soliman, bazată pe un corpus bogat de surse menționate mai sus și pe metode și abordări specifice cercetării istorice moderne, creează o poveste fascinantă a modului în care a fost făurit Imperiul Otoman, precum și a instituționalizării din vremea Renașterii, un punct de cotitură pentru istoria europeană și globală. În timpul domniei sale, împărăția otomană s-a extins mult în afara teritoriilor care formau baza puterii otomane din Anatolia și Balcani. Soliman a primit soli de la conducători din Franța și până la cei din sud-estul Asiei. El însuși a călătorit pe distanțe lungi prin Europa Centrală și de Sud-Est, Anatolia și Orientul Mijlociu. Flotele sale au străbătut Mediterana și Oceanul Indian, iar armatele sale au trecut prin Caucaz, Yemen, Ungaria

sau Austria. *Kanun*-ul, sau legea sultanală,* a fost promovat drept cel mai bun instrument pentru cârmuirea echitabilă a unui imperiu multireligios și multiethnic. Pornind de la un mic grup de funcționari, birocrația otomană s-a dezvoltat într-o instituție de o mărime considerabilă, cu ramuri separate care se ocupau de problemele administrative și financiare. Promovarea ortodoxiei musulmane sunnite împotriva creștinilor din Europa și a șiiților din Orientul Mijlociu a devenit o preocupare culturală, politică și doctrinară pentru elita otomană.

Mai mult, istoria lui Soliman nu contribuie doar la înțelegerea istoriei otomane, ci și la cea a istoriei europene, eurasiatice, a Orientului Mijlociu și chiar a lumii. Soliman era contemporan cu alți lideri asemeni lui, care fie au moștenit dinastii pe care le-au dezvoltat ulterior, fie le-au construit ei înșiși, cum ar fi Carol Quintul, Francisc I și Henric VIII în Europa, șahii Ismail și Tahmasb în Iran, Ivan cel Groaznic în Rusia, respectiv Babur și Akbar în India. Asemenea lui Soliman, aceștia au făcut din război principalul instrument pentru constituirea imperiului, în timp ce au căutat să-și controleze propriile elite și aristocrații, cu care se luptau pentru resursele pe care le aveau la dispoziție. Cu toții au avut grijă să-și creeze și să-și mențină o rețea multi-stratificată de cârmuitori, mecena, soldați, oameni de stat etc. Cu toții au căutat să stabilească un control centralizat asupra problemelor de natură religioasă într-o epocă caracterizată de dezbateri teologice și anxietăți spirituale. În același timp, erau cu toții conștienți de puterea celorlalți și se luptau deschis pentru controlul teritoriilor, al resurselor și al prestigiului.

Perspectivile globale ale conducătorilor din secolul al XVI-lea au dispărut în secolele următoare, mai ales în epoca statelor naționale și a dominației politice și economice europene. Începând cu primele decenii ale secolului al XIX-lea, personalități din afara spațiului occidental, precum Soliman, au fost date uitării. De exemplu, două biografii recente și foarte valoroase

* Termenul *kanun* poate fi tradus ca „lege civilă“ sau „dreptul laic“ și reprezenta forma scrisă a voinței sultanului; vezi Panaite, *Război, pace și comerț în Imperiul Otoman*, p. 28.